Subject to change.
Translation of advance text.

The speech online:
www.bundespraesident.de

Ομιλία του Προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας Κυρίου Φρανκ-Βάλτερ Στάινμαϊερ, επί τη αναγορεύσει του ως επιτίμου διδάκτορος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών
στις 11 Οκτωβρίου 2018
στην Αθήνα

Η απονομή του τίτλου του επίτιμου διδάκτορα εδώ στην Αθήνα είναι ασφαλώς κάτι πολύ ιδιαίτερο. Όλοι μας, βέβαια, γνωρίζουμε ότι το ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο, όπως το ξέρουμε σήμερα, διαμορφώθηκε σε πνευματικά κέντρα του Μεσαίωνα, στο Παρίσι, στην Οξφόρδη, στη Μπολόνια, όπως επίσης γνωρίζουμε ότι κατά τον 19ο αιώνα υπέστη μια εκ βάθρων μεταρρύθμιση από τον Βίλχελμ φον Χούμπολντ στο Βερολίνο αποκτώντας τη μορφή, η οποία απετέλεσε τελικώς το διεθνές πρότυπο των πανεπιστημίων.

Ωστόσο όλη η ακαδημαϊκή παιδεία, όλη η ακαδημαϊκή μετάδοση γνώσεων, όλη η ακαδημαϊκή αναζήτηση της γνώσης και της αλήθειας έχουν εν τέλει τη ρίζα τους σε μια ιδέα που γεννήθηκε εδώ στην Αθήνα και έλαβε μορφή καθιδρύματος όταν ο Πλάτων δημιούργησε την Ακαδημία του. Η μέχρι σήμερα αδιάπτωτη εμβέλειά της αποδεικνύεται και μόνον από τη λέξη «Ακαδημία» που χρησιμοποιείται ανά τον κόσμο σε πολυάριθμες γλώσσες, για να ονοματίσει πολλά σοβαρά και έγκυρα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Σε εκείνην την αρχαία εποχή, που δεν έχει παύσει να διαμορφώνει την Ευρώπη, θα επανέλθω στο τέλος της ομιλίας μου.

Κατ’ αρχάς όμως θέλω να δηλώσω ανοιχτά ότι είμαι πολύ συγκινημένος, διότι με την απονομή αυτού του ακαδημαϊκού τίτλου, και μάλιστα εδώ στην Αθήνα, μου περιποιείτε εξαιρετική τιμή, για την οποίαν είμαι βαθύτατα ευγνώμων.

MEMBER OF STAFF RESPONSIBLE Anna Engelke
ADDRESS Bundespräsidialamt
11010 Berlin
TEL +49 30 2000-2021
FAX +49 30 1810200-2870
E-MAIL presse@bpra.bund.de
WEBSITE www.bundespräsident.de

Εν τούτοις, αυτή η σημερινή σας χειρονομία δεν μπορεί να απευθύνεται μόνο σε μένα ως πρόσωπο. Ως Γερμανός Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκπροσωπώ μια χώρα, στην οποία εκλέχθηκα αρχηγός κράτους. Έτσι, την ανακήρυξή μου σε επίτιμο διδάκτορα του πανεπιστημίου της πρωτεύουσας της Ελλάδας την αντιλαμβάνομαι και ως τιμή που αποδίδεται σε μένα ως Πρόεδρο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και την εκλαμβάνω ως φιλική χειρονομία προς τη χώρα μου. Αυτό κάθε άλλο παρά μειώνει τη χαρά μου, αντιθέτως, τη διπλασιάζει!

Στον χώρο αυτό για κανέναν μας δεν αποτελεί, φυσικά, μυστικό ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών τα πράγματα ανάμεσα στις δύο χώρες μας δεν ήταν πάντοτε εύκολα. Η κρίση του ευρώ και οι συμπαρομαρτούσες διαπραγματεύσεις και αντιπαραθέσεις είχαν ως συνέπεια βαθιά τραύματα και σοβαρές δυσαρέσκειες. Εν μέρει παρατηρήθηκε και στις δύο πλευρές μια αναβίωση παλαιών στερεοτύπων, τα οποία θεωρούσαμε προ πολλού ξεπερασμένα. Η εικόνα των Ελλήνων για τους Γερμανούς και η εικόνα των Γερμανών για τους Έλληνες υπέστησαν σοβαρές παραμορφώσεις και επισκοτίσεις.

Σήμερα τα πράγματα βελτιώνονται. Έγιναν εκατέρωθεν πολλά βήματα προσέγγισης, κι έχω την αίσθηση ότι μπορούμε και πάλι ως ειλικρινείς φίλοι να κοιταχθούμε στα μάτια και να δώσουμε τα χέρια.

Όλοι οι Γερμανοί που ενδιαφέρονται για την πολιτική και τον πολιτισμό της Ελλάδας και για τους οποίους η Ευρώπη αποτελεί υπόθεση καρδιάς, νοιάζονταν και παρακολουθούσαν την πορεία των μεταρρυθμίσεων που υλοποιήσατε και εξακολουθείτε να υλοποιείτε. Καταλάβαμε πολύ καλά πόσο μεγάλα βάρη αναγκάσθηκαν να επωμισθούν πολλές Ελληνίδες και πολλοί Έλληνες και πόσους σοβαρούς περιορισμούς συνεπάγονταν για όλους εδώ στη χώρα σας οι μεταρρυθμίσεις αυτές.

Τις πραγματικές, βέβαια, διαστάσεις των κοινωνικών αλλαγών δεν μπορεί ασφαλώς να τις αντιληφθεί παρά μόνον όποιος ζει καθημερινά εδώ. Αλλά μια εικόνα για το μέγεθος αυτών των αλλαγών έχουμε αποκτήσει τώρα πια και εμείς οι Γερμανοί, έστω και μόνον ως τουρίστες, πολλοί από τους οποίους επισκέπτονται και παρατηρούν τη χώρα σας πάλι και πάλι. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να εκφράσουμε τον σεβασμό μας μπροστά στην ακλόνητή σας βούληση για μεταρρυθμίσεις και πρόοδο. Πρόκειται για ένα μεγάλο επίτευγμα με υψηλό τίμημα για τον καθένα σας. Πρόκειται για ένα επίτευγμα που πρωτευόντως αφορά τη χώρα σας αλλά του οποίου οι συνέπειες αφορούν ολόκληρη την Ευρώπη. Αυτό η Ευρώπη θα έπρεπε να το αναγνωρίσει σαφώς και κατηγορηματικώς.

Εμείς οι Γερμανοί υποστηρίξαμε αυτήν την πορεία. Και δεν μειώνουμε σε τίποτε την υποστήριξη αυτή αν, μετά την πάροδο των έντονων και συχνά φορτισμένων τελευταίων ετών, θέσουμε ένα ερώτημα αυτοκριτικής σχετικά με το αν οι θέσεις μας, οι λόγοι μας ή οι

εμφανίσεις μας μερικές φορές έμοιαζαν πολύ δογματικές. Και αντιστρόφως, φυσικά, εδώ στην Ελλάδα ειπώθηκαν και ειδώθηκαν λόγια, χειρονομίες, αιτιάσεις που έθιξαν κάποιους από μας στη Γερμανία.

Πιστεύω, πάντως, για να χρησιμοποιήσω μια γλαφυρή γερμανική έκφραση, ότι τώρα πια «δαρθήκαμε μέχρι συμφιλιώσεως». Ή για να το διατυπώσω κοσμιότερα: μάθαμε βαθμηδόν ο ένας από τον άλλον να φερόμαστε δημιουργικά ο ένας στον άλλον, να εμπιστευόμαστε εκ νέου ο ένας τον άλλον και να αντικρίζουμε με ελπίδα το μέλλον. Το γεγονός ότι είναι ήδη η δεύτερη φορά που επισκέπτομαι ως Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας τη χώρα σας, και δη μέσα στην εορταστική ατμόσφαιρα μιας επίσημης επίσκεψης – το γεγονός αυτό, αξιότιμε Κύριε Πρόεδρε, μπορεί άνετα να εκληφθεί ως τεκμήριο αυτής της ελπίδας που συνδέει δυο φίλους! Και κυρίως αυτήν εδώ την εκδήλωση με τον εορταστικό της χαρακτήρα την αντιλαμβάνομαι ξεκάθαρα ως σταθμό στην πορεία προς μια νέα και όλο και βαθύτερη φιλία των δύο χωρών μας. Και από αυτήν την άποψη ακόμη μία φορά: θερμότατες ευχαριστίες για την τιμή που μου κάνετε σήμερα!

Τους Γερμανούς και τους Έλληνες τους συνέδεαν ανέκαθεν πολλά. Δεν θέλω να αφηγηθώ εδώ όλη την ιστορία της κλασικιστικής ελληνολατρίας των Γερμανών. Έχει ακουσθεί πολλές φορές σε ανάλογες περιστάσεις. Αλλά θέλω να την αναφέρω, διότι συνεχίζει δικαίως να είναι σημαντικό στοιχείο των θεμελίων επί των οποίων εδράζονται οι ιδιαίτερές μας σχέσεις. Και χαίρομαι που σε γερμανικά σχολεία εξακολουθούν να διδάσκονται τα αρχαία ελληνικά δίνοντας σε νέους ανθρώπους την ευκαιρία να γνωρίσουν στο πρωτότυπο τις πηγές της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας και του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Στην καλλιέργεια των αγαθών μας σχέσεων έχουν συμβάλει αναμφίβολα οι πολυάριθμοι δεσμοί που δημιουργήθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του ’60 ως απόρροια της εγκατάστασης στη Γερμανία δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων εργατών, που εκείνη την εποχή αποκαλούνταν φιλοξενούμενοι εργάτες, «γκάσταρμπάιτερ». Οι άνθρωποι αυτοί γνώρισαν τη χώρα μας. Αλλά και όσοι δεν μετοίκησαν στη Γερμανία βρέθηκαν να έχουν εκεί συγγενείς και φίλους. Εξ όσων γνωρίζω, στη βόρεια κυρίως Ελλάδα δεν υπάρχει ουσιαστικά οικογένεια χωρίς κάποιον δεσμό με τη Γερμανία. Οι δεσμοί αυτοί αποτελούν ένα ακόμη συστατικό στοιχείο των θεμελίων των σχέσεών μας.

Και ασφαλώς κανείς δεν επιτρέπεται να ξεχάσει πόσοι Έλληνες αντιφρονούντες ή διωκόμενοι κατά την περίοδο της Χούντας διέφυγαν στη Γερμανία, όπου βρήκαν καταφύγιο και σε πολλές περιπτώσεις – κατόπιν σπουδών- δημιούργησαν τις βάσεις για ένα μέλλον σε μια ελεύθερη και δημοκρατική Ελλάδα, σαν τη σημερινή. Η Ντόρα Μπακογιάννη, ο Κώστας και ο Σπύρος Σημίτης είναι κάποια από τα πολυπληθή παραδείγματα ανθρώπων που πέρασαν σημαντικά χρόνια

της ζωής τους στη πατρίδα μου ή και παραμένουν ακόμα σε αυτήν. Με τον Νίκο Κοτζιά μάλιστα σπούδασα στο ίδιο πανεπιστήμιο.

Τη Γερμανία και την Ελλάδα, ωστόσο, τις συνδέει και μια δεινή ιστορική περίοδος, την οποίαν επέβαλε βάναυσα στη χώρα σας η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία, η εγκληματική, συχνά αφάνταστα άγρια γερμανική κατοχή της Ελλάδας την οποία εφάρμοσαν γερμανικά στρατεύματα και τα SS, ιδιαίτερα η εκτόπιση και εξόντωση των Ελλήνων Εβραίων. Μια περίοδος η οποία δεν μπορεί και δεν επιτρέπεται να ξεχαστεί! Σαν αύριο, πριν από 74 χρόνια με την απόσυρση των στρατευμάτων από την Αθήνα σήμανε και το τέλος του τρόμου.

Οι βαρβαρότητες αυτές διαπράχθηκαν από εκπροσώπους ενός λαού ο οποίος, ωστόσο, είναι τόσο υπερήφανος για τον πολιτισμό του – και διαπράχθηκαν εις βάρος ενός λαού από την πνευματική και πολιτιστική κληρονομία του οποίου οι δράστες, κατά δική τους ομολογία, είχαν τόσο έντονα σφραγισθεί. Τι άβυσσος ενοχής και ηθικής κατάπτωσης!

Όσο κι αν μας ταράζουν, εμάς τους Γερμανούς, όση ντροπή κι αν μας προκαλούν οι προαναφερθείσες πράξεις – καθήκον μας είναι να προσέξουμε ώστε να μην απωθήσουμε αυτές τις μνήμες! Χρειαζόμαστε τη θύμηση και τη ζώσα ενασχόληση με εκείνα τα συμβάντα – και τις χρειαζόμαστε όχι μόνο για το παρελθόν αλλά και για το μέλλον!

Αυτό είχε κατά νου και ο προκάτοχός μου στην Προεδρία, κ. Joachim Gauck, στις 7 Μαρτίου 2014 στους Λιγκιάδες. Υπήρξε ο πρώτος Γερμανός αρχηγός κράτους που ζήτησε συγγνώμη για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν: «Ό,τι συνέβη ήταν ωμή αδικία. Με ντροπή και οδύνη εν ονόματι της Γερμανίας ζητώ συγγνώμη από τις οικογένειες των ανθρώπων που θανατώθηκαν. Υποκλίνομαι μπροστά στα θύματα των φοβερών εγκλημάτων τα οποία θρηνούμε εδώ αλλά και σε άλλους τόπους.»

Ως διάδοχός του στην Ομοσπονδιακή Προεδρία της Δημοκρατίας δηλώνω σήμερα: εμείς οι Γερμανοί δεν ξεχνούμε την ενοχή που με δική τους υπαιτιότητα βαραίνει τους πατέρες μας. Όπως και δεν ξεχνούμε την ιδιαίτερη εκείνη ευθύνη η οποία απορρέει από την ιστορία μας και την οποία καταλογίζουμε και θα συνεχίσουμε να καταλογίζουμε στους εαυτούς μας.

Η ελεύθερη, ενωμένη και δημοκρατική Ευρώπη υπήρξε το δίδαγμα που αντλήθηκε από τις παραπάνω εμπειρίες. Ποτέ πια πόλεμος, ποτέ πια δικτατορία! Ποτέ πια καταπίεση του ανίσχυρου από τον ισχυρό! Ποτέ πια ανελευθερία και λογοκρισία! Ποτέ πια διώξεις για θρησκευτικά ή πολιτικά φρονήματα! Αυτά αποτέλεσαν ουσιαστικά κίνητρα για την ίδρυση της πρώτης Ευρωπαϊκής Κοινότητας με τις Συνθήκες της Ρώμης. Αυτά επίσης αποτέλεσαν κίνητρα για τη διεύρυνση και εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας έως σήμερα.

Η Ευρώπη ήταν και είναι μια υπόσχεση που δώσαμε οι μεν στους δε και την οποία συνεχώς ανανεώνουμε – η Ευρώπη είναι το καθήκον του οποίου την εκπλήρωση αναλαμβάνουμε συνεχώς οι μεν απέναντι στους δε.

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες βλέπουμε και ακούμε εν τω μεταξύ κινήματα που έχουν κατορθώσει να είναι παρόντα στους κόλπους εν ενεργεία κυβερνήσεων και τα οποία ζητούν την απόσχιση από μια δικαιοκρατική και δημοκρατική, από μια κοινωνική και δίκαιη Ευρώπη. Εθνικιστικές, αυταρχικές, ξενόφοβες, ακόμη και ρατσιστικές φωνές υψώνονται ξεκάθαρα. Κάποιους από τους πρωτεργάτες αυτών των κινημάτων μοιάζει να τους κινητοποιεί μια παράδοξη επιθυμία ευρωπαϊκής αυτοκαταστροφής. Και δεν πρόκειται απλώς για πολεμική. Οι κινήσεις αυτές απειλούν να δηλητηριάσουν τις σχέσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.

Χαίρομαι που στην Ελλάδα ακόμη και κατά τη διάρκεια των έντονων αντιπαραθέσεων για το ευρώ και τη διάσωσή του όπως και ύστερα από αυτές τις αντιπαραθέσεις η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων παρέμεινε με την πλευρά της Ευρώπης – και μάλιστα εκ πεποιθήσεως. Πράγμα για το οποίο εμείς, κυρίως, οι Γερμανοί είμαστε ευγνώμονες.

Η Ευρώπη είναι το μέλλον μας. Αλλά η Ευρώπη μπορεί να είναι το μέλλον μας μόνον εφόσον κατορθώσουμε να αντιμετωπίσουμε αυτά τα κινήματα. Αν καταφέρουμε να πείσουμε τους απογοητευμένους, τους δυσαρεστημένους, τους σκεπτικιστές ότι μόνο μέσα από αυτήν την ενωμένη Ευρώπη υπάρχει και θα υπάρχει μια καλή ζωή για όλους στην Ευρώπη! Δεν είναι βέβαια εύκολο. Αλλά σας παρακαλώ, κυρίως εσάς τους νέους ανθρώπους, την σπουδάζουσα νεολαία που φέρει την ευθύνη για το αύριο – ας επιτελέσουμε μαζί αυτό το έργο πειθούς – με στέρεες πεποιθήσεις, με ακλόνητα στοιχεία, με καλά επιχειρήματα – και κυρίως: ενωμένοι, ως Ευρωπαίες δημοκράτισσες και Ευρωπαίοι δημοκράτες!

Κάποιοι από εκείνους που τα τελευταία χρόνια έχουν ακούσει πολλούς, πάρα πολλούς λόγους για την Ευρώπη και την τύχη της – κάποιοι απ’ αυτούς θα επιμείνουν ίσως στο κριτικό τους ερώτημα: τι είναι τελικά αυτό το «ευρωπαϊκό φρόνημα»; Τι μας ενώνει τελικά, τόσο διαφορετικές χώρες, σε τελείως διαφορετικές καταστάσεις, με συμφέροντα που συχνά είναι σε μεγάλο βαθμό αντικρουόμενα;

Εδώ στην Αθήνα κανείς δεν θα εκπλαγεί ακούγοντας ότι οι πεποιθήσεις που σφραγίζουν το οικοδόμημα της ενωμένης Ευρώπης δεν έπεσαν προχθές από τον ουρανό ούτε και επινοήθηκαν σε πανεπιστημιακά μαθήματα του τελευταίου εαρινού εξαμήνου. Είναι καρπός σκέψεως χιλιετιών, δοκιμασμένος σε πολλές κρίσεις και με πολλές βασάνους. Οι πεποιθήσεις αυτές είναι αποτέλεσμα αγώνων και αντιπαραθέσεων και επανειλημμένα έχουν γίνει στόχος επιθέσεων, αλλά τελικά πάντοτε κατόρθωναν να αποδεικνύουν ότι είναι τόσο πολύτιμες,

ώστε να θέλουμε να τις διατηρήσουμε. Κοντολογίς, είναι πεποιθήσεις με ρίζες βαθύτατες.

Αν ψάξουμε, θα ανακαλύψουμε τουλάχιστον κάποιες από αυτές σε δύο περίφημους λόγους που εκφωνήθηκαν κάποτε εδώ στην Αθήνα. Γι' αυτό και επειδή κι ο ίδιος μιλάω στην Αθήνα, θα ήθελα να αναφερθώ εν συντομία σε αυτούς.

Καθώς ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα μού απονέμεται σήμερα από μια Νομική Σχολή, παρακαλώ τις νομομαθείς κυρίες και τους νομομαθείς κυρίους να μου επιτρέψουν το ειρωνικό χαριτολόγημα ότι αμφότεροι οι προαναφερθέντες λόγοι σχετίζονται, άμεσα ή έμμεσα, με μια θανάσιμη δικαστική πλάνη… Θα μπορούσε να πει κανείς υπερβάλλοντας ότι δύο αρχαίες θανάσιμες δικαστικές πλάνες συγκαταλέγονται στα εναύσματα του ευρωπαϊκού πολιτισμού και του ευρωπαϊκού πνεύματος μέχρι σήμερα. Για ποιους λόγους και για ποιους άνδρες μιλώ;

Ο πρώτος λόγος στον οποίον αναφέρομαι είναι η απολογία του Σωκράτη από το έτος 399 π. Χ., η ο οποία καταγράφηκε και διαμορφώθηκε λογοτεχνικά από τον Πλάτωνα. Ο Σωκράτης κατηγορήθηκε ότι με το φιλοσοφικό του έργο είχε διαπράξει αδικήματα «οὓς ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων […] καὶ τοὺς νέους διαφθείρων».

Στις δυόμισι χιλιετίες που έχουν περάσει από τότε έχουν γραφεί πολλές επιστημονικές μελέτες γύρω από τη δίκη του Σωκράτη και την απολογία του, μελέτες τις οποίες δεν θέλω εδώ να ανταγωνιστώ. Θέλω όμως – ως μια σκέψη πάνω στη σημερινή μας κατάσταση – να σημειώσω τα εξής:

Όπως ξέρουμε, ο Σωκράτης χαρακτηρίσθηκε από το μαντείο των Δελφών ως ο σοφότερος των ανθρώπων. Ο ίδιος, ωστόσο, δεν θεωρούσε καθόλου τον εαυτό του σοφό και ισχυριζόταν ότι το μόνο που γνώριζε ήταν ότι δεν γνώριζε τίποτε. Έτσι η ενασχόλησή του με τη φιλοσοφία πήρε τη μορφή διερωτήσεων και αμφιβολιών σχετικά με όλες τις βεβαιότητες, πήρε τη μορφή ερωτημάτων προς τους συμπολίτες του σχετικά με τις γνώσεις και τις πεποιθήσεις τους. Οι ερωτώμενοι συμπολίτες κατέληγαν συχνά στη διαπίστωση ότι αυτό που θεωρούσαν οι ίδιοι αληθές και ορθόν δύσκολα άντεχε να υποβληθεί σε αυστηρό έλεγχο. Η συνεχής αμφισβήτηση, η συνεχής διόρθωση, η συνεχής εξέταση των ιδίων κρίσεων και πεποιθήσεων: αυτή ήταν η πρόκληση που απηύθυνε ο Σωκράτης στους πάντες.

Ένας άνθρωπος σαν τον Σωκράτη θεωρείται συχνά από τους συνανθρώπους τους κακός μπελάς, ίνα μή τι χείρον είπω… Νεότεροι κυρίως άνθρωποι - και αυτό δεν έχει αλλάξει από την εποχή του Σωκράτη- τείνουν να κολλούν ευκολότερα το μικρόβιο των νέων ιδεών. Τέτοιοι αντικομφορμιστές, που αμφισβητούν τα νενομισμένα και φθάνουν να θέσουν υπό αμφισβήτηση ακόμη και τις μεγαλύτερες βεβαιότητες, είναι ζωτικής σημασίας. Κοινωνίες και κρατικές κοινότητες

έχουν ανάγκη από το κεντρί του αντικομφορμισμού, προκειμένου να αποφύγουν την πνευματική πενία ή και, ενδεχομένως, τη συλλογική πλάνη.

Στις δημοκρατίες αποφασίζουν οι πλειοψηφίες. Καλώς και ορθώς. Η δημοκρατία, όπως και τόσα άλλα, είχε την αρχή της εξέλιξής της εδώ στην Αθήνα και αποτελεί μέρος της πολύτιμης κληρονομιάς της Ευρώπης. Μέρος, εν τούτοις, της ευρωπαϊκής κληρονομιάς αποτελούν και η ένσταση και η αντιλογία του ενός απέναντι στην πλειοψηφία. Μέρος της ευρωπαϊκής κληρονομιάς είναι η εκτίμηση του ατόμου, η αξιοπρέπεια του ενός και ο σεβασμός της συνειδήσής του.

Για να εξασφαλισθεί, όμως, ο σεβασμός της αξιοπρέπειας του ατόμου και η δυνατότητά του να εκφράζει τις αμφιβολίες του και να ακολουθεί τη συνείδησή του, απαιτείται πάνω απ' όλα ελευθερία. Η ελευθερία πρέπει να παραμείνει καταστατικό στοιχείο της Ευρώπης, το οποίο οφείλουμε να υπερασπίζουμε σθεναρά.

Στην απολογία του ο Σωκράτης τονίζει την αναγκαιότητα να ακολουθήσει το «δαιμόνιον», την θεϊκή εσωτερική του φωνή. Και μέχρι σήμερα εντυπωσιάζει η ψυχραιμία και η αφοβία τις οποίες, τουλάχιστον σύμφωνα με την πλατωνική μαρτυρία, επέδειξε κοιτάζοντας κατάματα τον άφευκτο θάνατο και συνάμα διατυπώνοντας μια τελευταία ειρωνική αμφιβολία σχετικά με το ποιον περιμένει καλύτερη μοίρα: τον ίδιο που βαδίζει προς τον θάνατο ή τους ακροατές του που θα επιστρέψουν να συνεχίσουν τις ζωές τους.

Μια τέτοια εσωτερική ελευθερία μπορεί να την επιτύχει ο καθένας μας μόνος κατ' ιδίαν για τον εαυτό του. Αλλά για την εξωτερική ελευθερία, που επιτρέπει στον άνθρωπο να ακολουθεί στη ζωή του αυτό που θεωρεί σωστό, είμαστε όλοι μέσα στις κοινωνίες μας πολιτικά υπεύθυνοι.

Ο δεύτερος λόγος που εκφωνήθηκε εδώ στον Άρειο Πάγο είναι εκείνος του αποστόλου Παύλου, 450 χρόνια μετά τον Σωκράτη. Ο Παύλος από την Μικρά Ασία πορεύτηκε στην Ευρώπη και την Αθήνα για να κηρύξει το ευαγγέλιο του Ιησού Χριστού, που είχε καταδικασθεί σε σταυρικό θάνατο στην Ιερουσαλήμ.

Μέχρι τότε το κήρυγμα του Παύλου είχε περιορισθεί ως επί το πλείστον σε ιουδαϊκές κοινότητες. Εκεί υπήρχαν ήδη τα σημεία επαφής που απαιτούνταν για να γίνει κατανοητό το μεταρρυθμιστικό ή και επαναστατικό, αλλά πάντως κατ' ουσίαν ιουδαϊκό μήνυμα του Ιησού.

Εδώ όμως στην Αθήνα ο Παύλος βρίσκεται τώρα αντιμέτωπος με μη Ιουδαίους πεπαιδευμένους ακροατές: στωικούς και επικουρείους φιλοσόφους, φορείς της αρχαίας παιδείας και θρησκείας. Του απευθύνουν τον λόγο ρωτώντας τον τι είναι αυτές οι οθνείες διδαχές του και ζητώντας του να τους τις αναπτύξει.

Τι κάνει ο Παύλος για να διευκολύνει τη μετάδοση του ξένου μηνύματος που κομίζει; Θίγει ένα σημείο ικανό να κινήσει το

ενδιαφέρον του άλλου. Είχε παρατηρήσει στην Αθήνα έναν βωμό που έφερε την επιγραφή «ἀγνώστῳ θεῷ» και αναφερόμενος σε αυτόν λέει: «αυτόν λοιπόν που εσείς λατρεύετε χωρίς να τον γνωρίζετε, αυτόν εγώ τώρα σας τον κάνω γνωστό» (ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν»). Όλοι οι άνθρωποι, προσθέτει, προορίζονται «να αναζητούν τον Κύριο, μήπως και κατορθώσουν να τον ψηλαφήσουν και να τον βρουν, παρότι είναι πολύ κοντά στον καθένα μας, καθώς μέσα σε αυτόν ζούμε και κινούμαστε και υπάρχουμε, όπως έχουν πει και μερικοί από τους ποιητές σας: διότι είμαστε δικό του γένος» («ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ᾽ ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»). Κατ’ αυτόν τον τρόπο η επιχειρηματολογία του αποστόλου Παύλου εκκινεί από ένα στοιχείο άκρως οικείο στους ακροατές του.

Η σημασία τής επί του Αρείου Πάγου ομιλίας του Παύλου εντοπίζεται για μένα – και για τις σημερινές μας συνθήκες – σε δύο επίπεδα. Αφ’ ενός καταδεικνύει πώς το μήνυμα ενός μικρού ιουδαϊκού κινήματος κατόρθωσε να συνδεθεί με τη μεγάλη αρχαία φιλοσοφία. Μόνον έτσι, ως φιλοσοφικά αναστοχασμένη διδαχή, μπόρεσε ο χριστιανισμός να αποκτήσει την εμβέλειά του. Μόνον έτσι μπόρεσε να αναπτύξει την επιστημονική θεολογία που ασχολείται συνεχώς με ερωτήσεις και αμφιβολίες. Μόνον αυτό το στοιχείο, το αδιαλείπτως ερωτάν και αμφιβάλλειν, προφυλάσσει τη θρησκεία από τον πειρασμό του ολοκληρωτισμού και από την παραφροσύνη της τρομοκρατίας.

Αφ’ ετέρου: Φυσικά στόχος του Παύλου είναι να προσηλυτίσει και να πείσει άλλους γι αυτό που εκείνος θεωρεί αληθές. Η μέθοδός του, ωστόσο, θέτει διακριτικά και τη βάση αυτού που πολύ αργότερα θα ονομασθεί διαθρησκευτικός και διαπολιτισμικός διάλογος, ένας διάλογος τον οποίον χρειαζόμαστε σήμερα και τον οποίον θα χρειαζόμαστε όλο και επιτακτικότερα στο μέλλον. Ο διάλογος αυτός θα επιτύχει τον στόχο του μόνον εφόσον εκκινεί από στοιχεία που είναι σημαντικά για τον άλλον, που πείθουν τον άλλον, που ήταν ανέκαθεν εύλογα για τον άλλον. Μόνον έτσι μπορούμε να καταστήσουμε κατανοητό ό,τι πιστεύουμε και σκεπτόμαστε. Διότι είμαστε πρόθυμοι να μάθουμε κάτι νέο μόνον από ανθρώπους που είναι και οι ίδιοι επιδεκτικοί μαθήσεως.

Για καιρούς σας τους σημερινούς που τόσο έντονα τους χαρακτηρίζουν σε θρησκευτικό και πολιτιστικό επίπεδο οι ανεπίδεκτοι μαθήσεως, οι συγκρούσεις και η επιθετική ισχυρογνωμοσύνη, για καιρούς σαν κι αυτούς η ομιλία του Παύλου στον Άρειο Πάγο έχει να μας στείλει ένα σημαντικό σήμα: ακόμη και όταν θίγονται κεφαλαιώδη θέματα, ακόμη κι αν πρόκειται για τα λεγόμενα «έσχατα», έχουμε τη δυνατότητα να προσπαθούμε να αντιμετωπίζουμε αλλήλους πολιτισμένα και ήρεμα.

Κυρίες και κύριοι,

κλείνοντας – σε περίπτωση που υπάρχουν ακόμη ανοικτά ερωτήματα – θα ήθελα να αναφέρω ότι η επί του Αρείου Πάγου συνάντηση διδάσκει και κάτι ακόμη: ό,τι δεν μπορούμε ακόμη να συζητήσουμε σήμερα, διότι φαίνεται υπέρμετρα ξένο και διαφορετικό, το αφήνουμε προσώρας στην άκρη. Όταν ο Παύλος αρχίζει να μιλάει για την ανάσταση, θέμα που τόσο αλλόκοτα ηχούσε στα αυτιά των Ελλήνων, μερικοί απ' αυτούς άρχισαν να χλευάζουν, άλλοι πάλι με λεπτή και γαλήνια ειρωνεία περιορίσθηκαν να πουν «γι' αυτό θα μας μιλήσεις κάποια άλλη στιγμή» («ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου»).

Ένας τέτοιος χώρος, που χαρακτηρίζεται από την καλόβουλα κριτική θέληση κατανόησης, ήταν πάντοτε το πανεπιστήμιο. Και θεωρώ τον εαυτό μου ευτυχή για το γεγονός ότι σήμερα αρχίζουν να με συνδέουν ιδιαίτεροι δεσμοί με αυτό εδώ το τόσο ιδιαίτερο πανεπιστήμιο.

Στις εγκάρδιες και θερμές ευχαριστίες μου θα ήθελα να προσθέσω την ευχή να παραμείνει το Πανεπιστήμιο των Αθηνών ένας χώρος κριτικών ερωτήσεων, χώρος χαράς που πηγάζει από την παιδεία και τη γνώση και χώρος ανθρώπινων επαφών. Τέτοιοι χώροι συμβάλλουν στη δημιουργία και τη διατήρηση των ανθρώπινων σχέσεων.

Όλοι μας καλούμαστε, μέσα από τις πολιτικές μας πράξεις, μέσα από τους ζωντανούς δεσμούς μεταξύ των λαών και των κρατών μας, μέσα από τη βιωμένη αλληλεγγύη, μέσα από τη δημιουργία και εμβάθυνση μιας δίκαιης κοινωνικής οργάνωσης, να δημιουργήσουμε εκείνες τις ανθρώπινες συνθήκες οι οποίες εγγυώνται την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του ατόμου. Και οι οποίες επιτρέπουν μια συνύπαρξη που απορρέει από τις καλύτερες παραδόσεις της ευρωπαϊκής κληρονομιάς.

Εύχομαι ό,τι καλύτερο για όλους εδώ στην Αθήνα, στην Ελλάδα, στη Γερμανία και στην Ευρώπη!

Σας ευχαριστώ πολύ.